

BRİTANİYA XALQLARININ ADƏT-ƏNƏNƏLƏRİ VƏ İNANCLARI

Xülasə

Məqalədə qədim ingilis adət-ənənələri, inancları haqqında geniş məlumat verilir, bu inanclarla bağlı mövcud əfsanə və miflər araşdırılır. Həmçinin ingilislərin qədim inanclarını təhlil edilir, inanc və adətlərinin xarakterik xüsusiyyətləri göstərilir.

Müəllifin fikrincə, Azərbaycan folklorunda olduğu kimi, ingilis folklorunda da məişət və mərasimlərlə bağlı inanclar, təbiət hadisələri, bitki və heyvanat aləmi ilə bağlı inam və etiqadlar daha çoxdur. Bu inanclar isə yaxşı və ya pis olmasından asılı olmayaraq, yarandığı andan etibarən insanların gündəlik həyat tərzinin bir hissəsinə çevrilmişdir.

Bu məqalədə əsas məqsəd Britaniya xalqlarının həyatında bu günə qədər yaşamaqda olan bir çox inancların elmi araşdırmaya cəlb edilərək öyrənilməsinə diqqətə çatdırmaqdır.

Açar sözlər: mərasim, ingilis, şotland, qədim, inanc, adət-ənənə, mif

Giriş. Yer üzündə mifologiyası olmayan xalq tapmaq çətindir. Baxmayaraq ki, bütün xalqlar dünyanın, insanın yaranması, ölüm, əbədiyyət və s. kimi oxşar mərhələlər keçmişlər və onların oxşar mövzuları, müştərək motivləri vardır, dünya xalqlarının mifləri də onların özləri qədər müxtəlif və rəngarəngdir. Dünya xalqlarının miflərini araşdırdıqca, biz hər bir mifin arxasında həmin xalqın təfəkkürünün, inam və əqidəsinin, ritual və mərasim xarakteri daşıyan əxlaq kodeksinin, davranış normalarının durduğunu müşahidə edirik.

Milli mədəniyyətin bir qolu olan ədəbiyyatın əsas qaynağı mifologiyadır. Əksər tədqiqatçılar mifologiyayı ədəbiyyatın özəlliklərini anlamaq və araşdırmaq üçün əsas mənbə hesab edirlər. Hər bir xalqın milli mədəniyyətini araşdırdıqda görürük ki, mifologiya milli mentalitetin əsas ifadə formasıdır. C.Vikoya görə, mifin yarandığı dövrdə "insanların hamısı şair idi", mif dövrünün insanlarını birləşdirən, onları eyniləşdirən cəhət-oxşar əqidə və inamla yaşamaqları olmuşdur [1, s.5].

İnanc xalq arasında sınaq, yozum, yozma, inam adları ilə tanınan janrdır. Professor Azad Nəbiyev inanclara belə bir tərif vermişdir:

"İnanclar sınaqlar nəticəsində qətiləşən hökmlərin bədii ifadəsidir". İnancları mövzu və məzmun xüsusiyyətlərinə görə, belə qruplaşdırmaq olar: Məişət və mərasimlərlə bağlı inanclar, təbiət hadisələri ilə bağlı inanclar, bitki və heyvanat aləmi ilə bağlı inanclar, astral təsəvvürlərlə bağlı inanclar [2].

Hər bir xalqın folklorunda adət-ənənələr, inanclar, bir sıra xalq mərasimləri özünəməxsus yer tutur. Britaniya adaları xalqlarının inancları da bir sıra maraqlı xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Bu inancların bəziləri bu gün də mənsub olduğu xalq tərəfindən qorunur və nəsilənə-nəsilə ötürülür. Elə inanclar var ki, onlar fərqli-fərqli xalqların folklorunda əsrlərdir ki, yaşamaqdadır. İngilis xalqına məxsus inanclardan bəzilərinə diqqət yetirmək istərdik.

Fikrimizcə, bu inanclar yaxşı və ya pis olmasından asılı olmayaraq, yarandığı andan etibarən insanların gündəlik həyat tərzinin bir hissəsinə çevrilmiş və onların öz həyatlarını tənzimləməsində bir növ stimül olmuşdur. Hal-hazırkı dövrdə də bəzi insanlar bu inanclara inanır, bəziləri isə onları mif, əfsanə hesab edərək əhəmiyyət vermir.

Azərbaycan folklorunda olduğu kimi, in-

* Naxçıvan Dövlət Universiteti. E-mail: salmanova001@gmail.com

gilis folklorunda da məişət və mərasimlərlə bağlı inanclar, təbiət hadisələri, bitki və heyvanat aləmi ilə bağlı inam və etiqadlar daha çoxdur.

Britaniya xalqları arasında 13 rəqəminin uğursuz olması inancı bu gün də qalmaqdadır. Bu inanc Skandinaviya mifologiyasındakı bir əfsanəyə əsaslanır. Əfsanəyə görə, kələkbaz "tanrı" Lokii o biri 12 tanrının qatıldığı bir mərasimə 13-cü olaraq gedərək onların əyləncəsini pozur, dava nəticəsində skandinaviyalıların ən tanınmış allahı Balderin öldürülür. O vaxtdan bəri 13 rəqəmi uğursuz rəqəm hesab edilməkdədir. Bu inancın təsiri o qədər güclüdür ki, bu gün də bəzi məşhur otellərdə, xüsusən Amerikada 13 rəqəmli otaq və mərtəbə yoxdur. Bu mərtəbələr 12/A olaraq nömrələnir. Bəzən qadınların ayın 13-də alış-verişə çıxması da bu inancla bağlıdır.

Britaniya xalqlarının nərdivanla bağlı da bir çox inancları var. İnanca görə, nərdivanı açıqkən, bir üçbucaq yaradır. Altından keçmək müqəddəs üçləmənin pozulmasına səbəb olur. Nəticədə bu müqəddəs üçləmə qırılır və şeytana yol açılır, pis hadisələrin baş verəcəyinə inanılır.

Böyük Britaniya xalqlarının folklorunda yas mərasimi ilə bağlı bir çox adət-ənənələr, inanclar var. Orta əsrlərdə Böyük Britaniyanın bir çox əyalətlərində yas mərasimi ilə bağlı belə bir inanc mövcud idi: İnsanlar matəm günlərində kilsə zənglərinin çalınması ilə ölən şəxsin ətrafındakı pis ruhların qovulduğuna və bununla da ölən şəxsin ruhunun dincəlməsinə inanırdılar. Elə buna görə də qədim zamanlarda kilsə zəngləri "soul bell" ("qəlb zəngi") adlandırılırdı [3, s.344]. Şimali İngiltərədə, Uelsdə yaşayan insanlar inanırdılar ki, əgər ölən şəxsin yataq dəstləri tez bir zamanda yuyulmasa, o, qəbirdə rahatlıq tapa bilməyəcək [3, s.422].

Orta əsrlərdə Bekinqemşir qraflığında belə bir inanc var idi ki, əgər şəhərin zəngli saati kilsə zəngləri ilə eyni vaxtda çalarsa, həmin həftə yeni bir adam da öləcək. Nortamberlend və Daremdə isə kilsə zəngi bir dəfə çalarsa, tezliklə daha iki nəfər öləcəyinə inanırdılar [4, s.26].

Orta əsrlərdə isə şimali-şərqi Şotlandiyada ailədən bir şəxs vəfat etdikdə, xüsusi bir dəşici dəmir alətlə evdə olan bütün ərzaqlar dəşilirdi. İnanca görə, insanlar bunu etməsələr, qidanın, ərzaq məhsullarının keyfiyyəti itər [3, s.422]. Qədim ingilis inancına görə, meyitin bədəni tez soyuması, həmin ailədən başqa bir adam da öləcək. Hətta insanlar inanırdılar ki, əgər meyit bazar günü dəfn edilməyə, həftə sonuna qədər həmin ailədən başqa bir şəxs də dünyasını dəyişəcək [3, s.260]. Qədimdə vəfat edən şəxsin yanına ölü doğulan uşaq qoyurdular ki, həmin şəxs cənnətə getsin. İngilislər qəbiristanlığın cənub tərəfində yaxşı insanlar dəfn edirdilər və bu hissə ən müqəddəs yer sayılırdı. Qəbiristanlığın şimal tərəfində isə ölü doğulmuş körpələr və intihar edən şəxslər dəfn edilirdilər [3, s.344]. Yeni salınmış yolla meyiti kilsəyə aparmazdılar.

Aberden və Devonşir qraflığında, həmçinin Şotlandiyada yaşayan insanlar təzə qəbiristanlıqda dəfn olunacaq ilk insanı şeytanın öz yanına aparması fikrinə inanırdılar. Şotlandlar onlardan olmayan birini yeni qəbiristanlıqda dəfn edirdilər. Almanlar da yeni qəbiristanlıqda öncə it və ya donuz basdırırdılar. Qeyd edək ki, Azərbaycan xalqında da yeni qəbiristanlıqda ilk dəfn olunan şəxsə münasibət mənfidir, çünki o şəxs hər kəsi öz yanına aparır. Böyük Britaniyanın sərhədyanı qraflıqlarında yas mərasimi zamanı yasda iştirak edən şəxsin üzünə Günəş süası düşsə, növbəti yas mərasiminin onun üçün olacağına inanırdılar [3, s.344].

Böyük Britaniya xalqları dəfn mərasimi zamanı meyit qəbirə qoyularkən, yağışın yağmasını göylərin ölən şəxsə dua etməsinə inanırlar. Norfolk, Lester və Nortqempton qraflıqları xalqlarının inancına görə, dəfn edilmiş insan məzardan çıxarılaraq başqa yerdə dəfn edilsə, ailə üzvlərindən kimsə ölə bilər. Dorsetşirdə yaşayan insanlar belə düşünürdülər ki, əgər əkiz olan insanlardan biri ölsə, onun əzələri yumşalmasa, o zaman digər tayın ölümünü gözləmək lazımdır. Həmin qraflıqda başqa bir inanc da vardır ki, əgər meyitin gözləri çətinliklə bağlansa, bu o deməkdir ki, o çətin bağlanan gözlər başqa bir insanın ölümünü gözləyir. Ona görə də ölən insanın yaxınları çalışırdılar ki, meyitin

ətrafında onun gözlərini bağlayacaq adam olsun. Qədim ingilis inancına görə, ölən insana ağ paltar geyindirilməsi onun günahlardan təmizlənməsi anlamını verir. Qədim zamanlarda İrlandiyanın bir neçə bölgəsində meyiti qəbirə qoyarkən, yanına şam, xırda pul və bir qədər şərəb qoyurdular ki, ölən şəxs onların köməyi ilə ölmü daha asan qarşılaya bilərdi [3, s.260-261].

Qərbi Şotlandiyada isə qəbirə şam, qızıl qəpik, çəkcik və tərəzi kimi əşyalar qoyurdular. Ölən şəxsin yanında şam yandırmaqla onlar inanırdılar ki, cin və şeytanlar ölən adamın ruhuna yaxın düşməyəcəklər. Yanan şamın fitilinin ətrafında mum yığılanda bu, ailədə kimsə öləcəyi anlamını daşıyırdı. Hətta şamın mavi və ya göy rəngli alovla yanması ölümün yaxında olmasına işarə idi. Meyit evdən çıxarılarəkən yaşlı bir adama çörək, pivə və xırda pul verərdilər ki, ölən şəxsin günahları tez bağışlansın [3, s.335].

Qədim ingilis xalqları meyiti qəbirə qoymazdan əvvəl onun əynində olan paltarlarının bütün düyünlərini açardılar. Əgər dul qadın yemədən aile qurarsa, ölmüş ərinin dəfn paltarının bütün düyünlərini qəbir bağlanmazdan əvvəl açmalı idi ki, bunun da ona uğur gətirəcəyinə inanırdılar. Nortqempton əyalətində isə qəbrə qoyulmazdan əvvəl meyit tərsinə çevrilsə, həmin ailədə yeni bir şəxsin öləcəyini düşünürdülər. Meyiti taxta döşəmənin üzünə köndələn şəkildə qoyurdular və inanırdılar ki, meyit taxta döşəmə üzərində köndələn şəkildə qoyularsa, bu zaman ruh bədəni tərək etməz [3, s.423].

Qədim şotlandlar yeni kilsə tikilərkən onun bünövrəsinə ilk daşı qoyan şəxsin öz əcali ilə ölməyəcəyinə inanırdılar [5]. Şotlandlar kilsənin qapısı səbəbsiz açılarsa, tezliklə kilsəyə tabut gətiriləcəyinə inanırdılar. Yorkşir vilayətində isə güzgü sınırsa, bu, yaxın bir adamın öləcəyinə işarə idi. İnanca görə, meyit olan otaqda güzgüyə baxan şəxs tezliklə ölər. Qeyd edək ki, Azərbaycan yas mərasimlərində buna oxşar adət var, belə ki meyit olan evdəki güzgülər parça ilə örtülür [6, s.89].

Yorkşirdə evdar qadınlar inanırdılar ki, əgər qonşuluqda ölü varsa, çörəyin hər iki tərəfini kəsməklə onlar evlərinin üzərindəki şeytana

qovmuş olurlar. Stol arxasında əyləşməklə bağlı olan bir sıra inanclar vardır: Məsələn, birincisi odur ki, süfrə başında 13 adam oturmamalıdır. Əgər kimsə süfrədəki duzu dağıdırsa, bir çimdik duz götürüb sol çiyini üzünə duzu tökməklə şeytanın gözlərinə duz tökmüş olur. Süfrədə çəpəki durmuş bıçaqlar mübahisə olacağı anlamını daşıyır. Digər inanca görə isə, süfrə bütün gecəni stolun üstündə açıq vəziyyətdə qalarsa, onda yaxın gələcəkdə həmin evdən kəfən çıxacağına inanırdılar. Şotlandiyada Yeni ilin gəlişindən sonra evə girən ilk adamın onlara xoşbəxtlik və ya bədbəxtlik gətirəcəyinə inanırlar. Əgər evə hədiyyə ilə tündsaçlı kişi daxil olarsa, bunun onlara xoşbəxtlik gətirəcəyini düşünürlər.

İngilis folklorunda inancları araşdırarkən, bəzi mənbələrdə heyvanların ölüm xəbərçisi kimi təsvir edildiyini görürük: Məsələn, Şərqi Raydinq və Yorkşir əyalətlərində insanlar inanırdılar ki, kimin həyatında gecəyarısı xoruz banlasa, bu, ölümün gəlişini göstərir [3, s.326]. İst-Kilbrayd qraflığında isə xoruz kimi bənləyan toyuğu mütləq kəsərdilər, çünki bu ölümün əlaməti hesab edilirdi [3, s.222]. Onlar itin ulamasını ölümün yaxınlaşması kimi qiymətləndirirlər.

Britaniya xalqları inanırdılar ki, ailə üzvlərindən biri öləndə bal arılarına xəbər verməsələr, evin bərəkəti qaçar. Keşmişdə arıları ölüm xəbərçisi hesab edirdilər və inanca görə arılar yaşıl yarpaqlı ağacın solmuş budağına qonsa, o ağacın sahibi olan ailənin üzvlərindən biri öləcək. İst-Kilbrayd qraflığında quşların ölüm xəbərçisi olduğunu ifadə edən bu inanclar da geniş yayılmışdır: yerli əhali belə hesab edirdi ki, kim birəbitdən quşunu öldürsə, tezliklə onun ailə üzvlərindən biri öləcək [3, s.251]. Başqa bir inanca görə, tək sağsağan evin ətrafında sas salaraq uçsa, bu, həmin evdə yaşayan insanlardan birinin öləcəyinə işarədir [3, s.431].

Sağsağanla bağlı bu inanclar da var: belə ki, kilsəyə gedən şəxsin qarşısına uçan sağsağan çixsa, bu, həmin adamın tezliklə öləcəyini göstərir [7, s.113]. Kilsənin mehrabına quş qonması bir həftə ərzində ölüm hadisəsi baş verəcəyinə işarədir, kilsəyə birəbitdən quşu girərsə, o zaman kilsədə olan insanlardan birinin vəfat

edəcəyinə inanırlar. Uels insanlarının inancına görə, bir şəxsin emalatxanasına köstəbək gələrsə, emalatxana sahibi vəfat edəcək [8, s.98]. Britaniyanın hər tərəfində sağsağanın uğursuzluq gətirdiyinə inanılır. Uğursuzluqdan xilas üçün bir sıra inanclar da mövcuddur. Məsələn, Birləşmiş Krallığın bir çox hissələrində insanlar inanır ki, sağsağanı görərkən insanlar deməlidir: "Sabahınız xeyir cənab Sağsağan, xanım həyat yoldaşınız bu gün necədir?" Sağsağana bu cür xüsusi ehtiram göstərməklə insanlar inanırlar ki, sağsağan onlara bədbəxtlik gətirməyəcək. Sağsağanın xanımına müraciət etməklə həmin şəxs ikinci bir sağsağanın olmasını nəzərdə tutur və inanır ki, bu, ona bədbəxtlik deyil, xoşbəxtlik gətirəcək.

Quzğunlarla bağlı belə bir inanc var ki, əgər onlar qalanı tərk edərlərsə, İngiltərə öz kralını itirəcək. Bu inam indi də qalmaqdadır. Belə ki, London qalasında quzğunlara xüsusi qayğı göstərilir, amma onların qanadları azacıq kəsilir. Belə bir inanc da var ki, iki-üç quzğunu bir yerdə görmək insana uğursuzluq gətirir.

Birləşmiş Krallıqda heyvanlarla bağlı bir sıra inanclar mövcuddur. Qədim bir Britaniya inancında deyilir ki, əgər uşağı ayının kürəyinə mindirsən, o uşaq göyöskürəkdən qurtular. Bəzi ərazilərdə insanlar hesab edirlər ki, qara dovşanlar insanların ruhuna hakim kəsilirlər. Ağ dovşan haqqında isə deyirlər ki, onlar haqiqətən də cadugərdirlər və bu inanca görə, insan ayın birinci günü öz-özünə "ağ dovşan, ağ dovşan" kəlməsini bütün gün boyu təkrar edərsə, bu, ona uğur gətirəcək və inanca görə əy həmin insan üçün uğurlu olacaq. İnanca görə həmin sözlər səhər tezdən heç kəslə danışmadan öncə təkrarlanmalıdır. Bu sözlərin neçə dəfə təkrarlanması barədə bəzi mübahisəli müddəalar var (bir, iki və ya üç dəfə təkrarlamaq). Hətta belə bir inanc da mövcuddur ki, bu sözləri pilləkənin yuxarısında duraraq demək lazımdır.

İngilislərdə heyvanlarla bağlı inanclardan biri də köpək balığının dişinin insana uğur gətirməsi ilə bağlıdır. Belə ki, ingilislər köpək balığı dişinin şans gətirdiyinə inanır və bu diş bounlarında gəzdirirlər.

Dördyarpaqlı yonca təkcə ingilislərdə deyil, bütün xristian aləmində müqəddəs hesab

edilir. İnanca görə, insanlar onu qurudaraq saxlayır və bunun onlara uğur gətirəcəyinə inanırlar. Hətta irlandiyalılar dördyarpaqlı yoncanın insanı kəm gözlərdən qoruduğuna inanırlar.

Düşən yarpağı tutmaqla bağlı çoxlu inanclar var. Əgər qarşıda ayın sizin üçün uğurlu olmasını istəyirsinizsə, siz meşəyə getməli, çoxlu yarpaq toplamalısınız. Belə ki, bəzi insanlar düşən yarpağın onu tutan şəxsə uğur gətirəcəyinə inanırlar, digərləri isə yarpağı tutarkən ürəyində arzu tutmaq fikrinə inanırlar. Başqa bir inanca görə əgər sən payızın ilk günündə düşən yarpağı tutursansa, bütün qışı soyuqlamayacaqsan. İnanca görə, hər bir yarpaq gələn ilin uğurlu bir ayına işarədir.

Qədim bir Britaniya inancında deyilir ki, qadınlar gənc qalmaq üçün ciblərində palıd qozası daşıyırdılar, çünki insanlar palıd ağacının insanın ömrünü uzatdığına və xəstəlikləri dəf etməsi fikrinə inanırdılar. XIX əsrdə ailə qurmağa hazırlaşan ingilis kişiləri salat yeməkdən çəkinirdilər. Bu inancın mənsəyinin hardan gəlməsi bilinməsə də, əvvəllər belə bir inanc mövcud olmuşdur. Bu inancın bəzi bitkilərin (kahu) tərkibi ilə bağlı olduğuna inanılır. Orta əsrlər İngiltərəsində hamılə qadın 'Groaning Cheese' (doğum pendiri) adlanan pendir hazırlayırdı. Bu pendirin ortasına böyük bir təkər yerləşdirirdilər. Doqquz aydan sonra uşaq dünyaya gələndə həmin pendiri ailə üzvləri arasında bölüşürdülər. Sonra uşağı xaç suyuna salarkən həmin təkərin içindən keçirərək ona xeyir-dua verərdilər.

Britaniya xalqlarında ərzaq məhsulları ilə bağlı çoxlu inanclar vardır. Yumurta ilə bağlı belə bir inanc var ki, yumurtanı yeyərkən onun qabıqlarını əzmək lazımdır, yoxsa əcinnələr yumurtanın qabığını toplayaraq bir qayıq düzəldər və dənizdə güclü tufan başladılar. Digər bir inanca görə isə yumurtanın içində iki sarı varsa, onu yeyən şəxsin ekiz övladı olacaq. Bəzi fermerlər isə inanırdılar ki, yumurta qabıqlarını torpağa qatsalar, bu, onlara növbəti ildə uğur gətirəcək.

Nəticə. Yekun olaraq onu söyləyə bilərik ki, Böyük Britaniya xalqlarının folklorunda adət-ənənələr, inanclar əhəmiyyətli yer tutur. Bu adət-ənənə və inancların bir qismi öz aktual-

lığını itirsə də, bir qismi forma və məzmununu mi arasıdırılması ingilis xalqının folklorunun dəyişərək bu gün də Britaniya xalqlarının gündəlik həyatında yaşamaqdadır. Bu inancların el- kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Acalov A., Məmmədov A., Əlioğlu C. Dünya xalqlarının əfsanələri. Bakı, 1990.
2. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. Bakı, 2002.
3. Энциклопедия суеверий, Локид-Миф. Москва, 1995.
4. Edward Muir, Ritual in Early Modern Europe, second edition. Cambridge, 2005.
5. Bennett, Margaret Scottish Customs From the Cradle to the Grave Birlinn, 2011.
6. Никитина С.Е. Устная народная культура и языковые сознание. Москва: 1993, с. 14-15.
7. Поленова Т.И. Самые удивительные обычаи и традиции народов мира. Ростов-на-Дону, Феникс, 2011.
8. Rees, Alwyn & Brinley, Celtic Heritage: Ancient Tradition in Ireland and Wales, New York, 1961.

TRADITIONS-CUSTOMS AND BELIEFS OF THE PEOPLE OF GREAT BRITAIN

Summary

The article gives detailed information about the ancient English customs, traditions and beliefs and the legends and myths about them are also investigated. The author analyzes the ancient English beliefs and shows the characteristic peculiarities of the most interesting beliefs and traditions.

According to the author, as in Azerbaijani folklore, in English folklore also there are more beliefs about welfare, ceremonies, natural events, vegetable and animals. Whether these beliefs are good or bad, they have become part of people's daily life since their inception.

In this article the main purpose is to study many beliefs that still exist in the life of the British people to this day.

Key words: ceremony, English, Scottish, ancient, beliefs, customs and traditions, myth

ТРАДИЦИИ, ОБЫЧАИ И ПОВЕРЬЯ НАРОДОВ ВЕЛИКОБРИТАНИИ

Резюме

Статья содержит подробную информацию о древних английских обычаях, традициях и поверьях. В ней исследуются существующие легенды и мифы, связанные с ними. Автор анализирует древние английские поверья и показывает характерные особенности интереснейших традиций и поверий.

Согласно автору, в английском фольклоре, так же как в азербайджанском, имеется множество бытовых обрядов и церемоний, связанных с верованиями в природные явления, поверьями относительно растительного и животного мира. Эти поверья, независимо от того, добрые они или плохие, с самого зарождения стали составной частью повседневного образа жизни людей.

Основная цель статьи привлечение внимания к научному исследованию сохранившихся в жизни британцев и бытующих по сегодняшний день многих поверий.

Ключевые слова: обряд, английский, шотландский, древний, поверья, обычаи и традиции, мифы